

*Јасмин Хоџић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

НАЦИЈА И НАЦИОНАЛНА ДРЖАВА У КОНТЕКСТУ ГЛОБАЛИЗМА И МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА

Сажетак

Имајући у виду да глобализација и мултикултурализам представљају најозбиљнијег опонента националној држави, у раду се пропитује њихов утицај на ерозију националне државе и трансформацију постојећих образаца друштвено – политичког организовања. Глобализација је на Западу Европе истовремено допринела убрзању интегралистичких процеса, слабљењу националне државе и, услед промене социо-демографске друштвене структуре, увођењу мултикултурализам као оптималног модела суживота са имигрантским групама. На Истоку Европе, након урушавања социјалистичких федерација одвијао се симултани процес друштвено – политичке и институционалне трансформације и разградње националних држава. Као кључни идеолошки опонент глобализацији и мултикултурализму, јавља се национализам који је, своју екстремну манифестност показао у Источној Европи и Балкану почетком 90-тих година 20. века, а након таласа популистичких политика почетком 21. века, доживљава реафирмацију, истовремено отварајући простор за повратак идеји ресуверенизације националних држава уз слабљење глобалистичких концепција. Рад обухвата четири дела, од којих се први односи на кратак историјски приказ мобилизацијске, легитимацијске и еманципаторске улоге национализма у изградњи националне државе. У другом делу се анализира концепт мултикултурализма и његових

* jasminhodzic83@yahoo.com. Докторанд Факултета политичких наука, Универзитет у Београду.

домета у западним либералним демократијама. У трећем делу се разматра експанзија глобализма до 2000-тих, а након тога, са продором левог и десног популизма, реafirмација идеје ресуверенизације националне државе. У последњем делу се анализирају последице повратка националистичке идеологије и друштвено-политичке трансформације у пост-комунистичким друштвима.

Кључне речи: глобализам, мултикултурализам, национална држава, државни суверенитет, ресуверенизација, национални идентитет.

УВОД

Крајем 20. века, након имплозије комунизма и тријумфа глобализма, долази до тектонског преобликовања политичке парадигме на глобалном нивоу. На Истоку Европе и Западном Балкану долази до експлозије етно-национализма, тј „повратка етничког“ у политичко поље који доводи до разградње сложених мултиетничких федерација. С друге стране, идеал глобализма који је подразумевао ширење либералних вредности на недемократске поретке, није имао жељени резултат. Чини се да, „кривицу“ за неконсолидовање либералног пројекта највећим делом сноси етно-национализам и национална држава која представља кључног опонента нових политичких субјеката оличеним у наддржавним међународним организацијама и мултинационалним компанијама.

Централни идеолошки изазивач националној држави, представља глобализам са својом агресивном неолибералном тржишном концепцијом, која свој политички израз има у *Новом светском поретку* (детаљније у: Симеуновић 2009, 92). Глобализам је посредно допринео да старе нације на Западу Европе, током интегралистичких процеса (Европска унија, НАТО), након Другог светског рата, доживе ерозију националне државе. Истовремено, због прилива имигрантских група, долази до промене друштвене структуре, па либералне демократије уводе концепт *мултикултурализма*, као модел суживота са новопридошлим етно-културним заједницама. С друге стране, државе настале на рушевинама

социјалистичких федерација, суочавају се са бројним изазовима у околностима истовременог експанзионог ширења либерално-демократских тековина Запада и глобализације с једне стране и нарастања етно-национализма са друге стране. Државе Источне Европе и Западног Балкана се суочавају, не само са распадом политичких заједница и у одређеној мери десуверенизацијом државе, већ и редизајнирањем институционалних оквира у врло комплексним, национално фрагментираним, политичким заједницама.

Процес ширења глобализма је имао потенцијал да национални идентитет, као примарну колективну идентификацију, трајно потисне и превазиђе, а свет постане једно глобално космополитско село у којем ће мултиетничност постати дискурзивна стварност. Насупрот томе, показало се да мултиетничност, као идеал, није заживео ни на Западу, а поготову у Источној Европи и Западном Балкану, где је комунистички експеримент изградње политичких заједница које су биле ослобођене етно-националног идентитета, пропао. Уместо тога „национализам се јавио као главна покретачка снага и духовна потка нових, махом антисоцијалистичких друштвених гигања и заокрета у свим земљама Источне Европе, СССР-у и СФРЈ, које су подграђиване крхком идеологизираним конструкцијом заједништва разнородних нација *добре воље*“ (Сименуновић 2002, 113).

Привлачност нације и национализма је глобални тренд. Чини се, да је национални идентитет поново главни облик поистовећивања са колективним. Хваљен или критикован, национализам мало чиме показује да је превазиђен и да губи своју експлозивну снагу и моћ привлачења. „У модерном свету национализам представља можда најексплоатисанији идентитетски мит. Митови о националном идентитету доносе важне изворе нестабилности и сукоба у многим деловима света“ (Smit 1998, 85). Није случајно што најбруталнији и најдуготрајнији сукоби потичу од екстремног схватања и поимања нације и националног идентитета.

НАЦИОНАЛНА ДРЖАВА И ДРЖАВНИ СУВЕРЕНИТЕТ

И поред свог деструктивног потенцијала, чини се да је национализам исувише поједностављено критикован, осуђиван и одбачен као негативна идеолошка парадигма, представљена као *суштински реакционарна политичка сила* (Matić 2005, 76). Историјски посматрано, нација и национализам представљају темељ модерне државе. „Национална држава је уједно творевина и творац модерне Европе“ (Moren 2002, цитирано у Симеуновић 2002, 108). Нација и национализам су дали нову легитимацијску основу политичкој власти у модерној држави. Секуларизацијом постреволуционарна друштва Европе 18. и 19. века, превазишла су дефицит легитимитета помоћу идеје нације, а политички поредак се трансформисао из претполитичког идентитета, који је Томас Хобс (*Thomas Hobbes*) називао „простим мноштвом“, у политичку заједницу грађана (Podunavac 2007, 85). Процес изградње нације, а уједно и националне државе, за цену је имао велики број крвавих сукоба, како би се објединили партикуларни колективитети (Становчић 2008, 483). Како истиче Токвил (*Alexis de Tocqueville*), принцип државног суверенитета подразумева процес централизације као најважнији фактор при стварању националне државе, при чему је предуслов да у држави постоји централна власт која је способна да истовремено одржи поредак на унутрашњем плану и да заштити своје границе споља (Podunavac 2007, 84).

У почетним фазама изградње националне државе, националистичка идеологија је одиграла мобилизацијску, легитимацијску и еманципаторску улогу. Национализам своје корене вуче као „идеологија интеграције грађанске класе у борби против класног феудалног политичког, економског и културног партикуларизма“ (Podunavac 2007, 84). Узевши као идентитетску основу доминантни културно-језички образац, национална држава је, путем институционалног уобличавања, централизације и бирократизације, створила хомогену нацију. И поред тога што нација црпи идентитетске компоненте из етноса, па се често ова два појма поистовећују,

они имају различита својства. „Оно што их разликује јесте политичко својство нације, односно неполитичко својство етноса“ (Симеуновић 2009,13). Симеуновић примећује да се изградња нације и националне државе симултано одвијало, те закључује, да „није држава та која ствара нацију, нити је нација та која ствара државу. Оне стварају једна другу“ (Исто, 16). Моћ национализма се огледа и у томе што је национална држава „у последња три века потисла све предмодерне типове политичке власти. То је онај тип државе који су изнедриле две велике модерне политичке револуције, Француска и Америчка, и која је усидрена у темељним вредностима зрелог просветитељства” (Podunavac 2007, 83).

Са друге стране, Хана Арент (*Hannah Arendt*) наглашава да је модерна држава, *покорена од стране нације*, чиме је конвертовала божанску изворност суверенитета у националну, што је за последицу имало подређеност свега нацији. Освајање државе од стране нације започело је проглашењем националног суверенитета. То је био први корак у трансформацији државе у инструмент нације, који је на крају завршио у оним тоталитарним формама национализма у којима су сви закони и све правне институције државе интерпретирани као средства за добробит нације (Arendt 1946). Овакав принцип националности у 20. веку доживеће етичко пропитивање, након што нацистичка идеологија Трећег Рајха манифестује сву деструктивност и бруталност. Након тога, земље Запада се дуго неће враћати на тему национализма, док ће политичке заједнице на Истоку Европе и Балкану, после урушавања комунизма, доживети праву експлозију национализма.

Концепт националне државе има своју предисторију још од Вестфалтског мира из 1648. године, где је своје теоријско утемељење црпео из Боденовог (*Jean Bodin*) концепта државног суверенитета. Принцип националног суверенитета, не само да уводи нови концепт легитимитета власти, већ мења и перцепцију спољашњег суверенитета. Процес интернационализације идеје националног суверенитета своју пуну афирмацију добија са Вудро Вилсоном (*Woodrow Wilson*) и прокламацијом 14 тачака. Идеја сувереног народа почетком 20. века дала је младим нацијама право на самоопредељење

и национално самоопређење. Истовремено конституишући велики број нових националних држава, овај принцип доводи до деконструисања три велике евро-азијске империје (Аустро-Угарску монархију, Отоманско царство и Руску царевину).

Концепт националног суверенитета биће ослободилачка и еманципаторска идеја многих потлачених народа у процесу деколонизације, који свој експлозивни моменат доживљава након Другог светског рата. Истовремено са промоцијом идеје националне суверености, идеја државног суверенитета (посебно мултиетничких држава) бива поткопана. Од универзалне идеје националног суверенитета, као право народа на самоопредељење, се брзо одустало, па је принцип редукован. Оснивање Лиге Народа, а потом и Уједињених нација, *право народа на самоопредељење* долази у колизију са *принципом неповредивости државног суверенитета и територијалног интегритета*. Питање националног суверенитета престаје да буде право свих етничких заједница које су конституишу као нација, већ се оно ограничава како би се сачувао међународни поредак установљених држава након Другог светског рата. Од тог момента, државни суверенитет и територијални интегритет, посебно малих нација, постају легалан и легитиман предмет неконзистентне међународне арбитраже.

Међународни поредак остаје стабилан након Драгог светског рата захваљујући, не толико међународно-правним документима, колико биполарној структури међународног поретка, и *равнотежи страха*. У таквим околностима државни суверенитет је, бар на европском тлу, био релативно гарантована ствар. Иридентистичке аспирације бројних националних и етно-културних заједница, нису имале подршку од стране међународне заједнице за интернационализацију питања осамостаљења. На унутрашњем плану међунационалне напетости су решаване различитим стратегијама. Комунистичке државе су национално питање решавале помоћу лењинистичко-стаљинистичке доктрине, стварањем врло сложених политичких структура, које су егзистирале захваљујући марксистичкој идеологији и анимозитету према „буржоаском концепту друштва“. С друге стране, либералне демократије Запада су углавном биле

изграђене на принципу грађанског национализма, где су се антагонизми превазилазили концептом мултикултурализма и инклузивности мањинских и имигрантских етничких група у процес политичког одлучивања.

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ КАО (НЕ)УСПЕЛИ ПРОЈЕКАТ

У покушају да се одговори на све веће притиске новопридошлих етно-културних заједница, западна друштва уводе концепт мултикултурализма. На идеји мултикултуралности, Западна Европа је покушала да пренебрегне изразите расцепе и друштвене фрагментације, које су се јавиле између домицијалне нације и етно-културних заједница.

Вил Кимлика (*Will Kymlicka*) један од истакнутих заговарача мултикултурализма, у предговору књиге „Може ли се либерални плурализам извозити“ (*Can Liberal Pluralism be Exported?: Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*) тврди да је у либералним, економски просперитетним, демократски стабилним друштвима могуће на успешан начин удовољити захтевима етно-културних (имигрантских и мањинских) заједница, тј. имплементирати мултикултурални концепт (Kimlicka 2002, 11). Кимлика примећује да су се западне демократије дуго опирале мултикултурализму, због потребе да се етно-културне заједнице интегришу у постојећи културни образац, чиме би престали да се „разликују од осталих грађана ту рођених, по говору, одећи, коришћењу слободног времена, исхрани, величини породице, идентитету, и тако даље“ (Kimlicka 2002, 46). Притисак имигрантских и мањинских заједница на западне либералне поретке је био исувише велики, па је средином 70-тих година отпочео процес изградње мултикултурализма. Минимум који либерална држава поставља пред етно-културне заједнице је савладавање домицијалног језика, интегрисање у заједничке институције, инсистирајући превасходно на јавном образовању (Kimlicka 2002, 62). Подразумева се да је заштита етно-културних идентитета гарантована али није довољна, па Кимлика истиче

јасну разлику између либералне и нелибералне изградње нације. У процесу изградње мултикултуралне политичке заједнице, Кимлика истиче неколико важних претпоставки. Приликом промовисања националног идентитета, у процесу интеграције, *држава не треба да се служи присилом према етно-културним заједницама*. Потребно је истовремено *ограничити јавни и проширити приватни простор*, тј. омогућити етно-културним заједницама да испољавају своје партикуларне идентитете. Створити услове за толерантност у јавном дискурсу у коме ће чак и *анти-системско политичко заговарање бити дозвољено и легитимно*. Инклузивност националне идентификације која подразумева да сви који желе могу постати припадници доминантне нације, што имплицира *отворени концепт нације и уже схватање националног идентитета*. При томе *нација се не посматра сакрално* за разлику од етно-националиста који је доживљавају као највишу вредност. *Социјетална култура је космополитиска* у смислу плуралности и измешаности различитих етно-култура, која се постиже сублимацијом. *Отвореност за мултипликацију идентитета*, што омогућава да се у исто време може бити и припадник доминантне нације и етно-културне заједнице. Поред свега овога, мултикултурализам би подразумевао и интеграцију у јавни живот и оних припадника етничких група који инсистирају на *неприхватању доминатног националног идентитета* (Kimlika 2002, 66-70).

И поред тога што је мултикултурализам дуго имао упориште у либералним демократијама, на основу значајних индикатора, увиђа се крхкост па чак и неодрживост овог концепта. Мултикултурални концепт је поред интегралистичких процеса, у доброј мери представљао претњу националној држави. Паралелно са процесом редизајнирања политичких поредака, одвијао се процес денационализације нација, који свој врхунац доживљава у последњој декади 20. века. Процес денационализације је еуфемистички представљен као концепт *глобалног грађанског друштва* (Деспотовић и Ђурић 2012, 48) Џозеф Раз (*Joseph Raz*) тврди да „мултикултурализам улази на један готово јеретички начин у европску либералну политичку културу“ (Podunavac 2007, 91). Сматрајући да мултикултурализам

ту никада није ни припадао, Подунавац увиђа да либералне политичке заједнице, које су навикнуте на широки политички консензус, осећају константну нелагоду и неизвесност. (Исто, 91) Још је Џон Стјуарт Мил (*John Stuart Mill*) у „Разматрања о представничкој влади“ изразио скептицизам функционисања либералних институција у вишенационалним политичким заједницама. „Међу људима који немају осјећај међусобне повезаности, поготово ако читају и говоре различите језике, не може постојати јединствено јавно мњење нужно за деловање представничке владавине” (Mill 1988, 162).

За мултикултурализам ствари постају још компликованије ако се узме у обзир и све већи притисак „одоздо“, тј. од стране домицијалних нација на политичке елите Европе, које почињу да сумњају у функционалност таквог политичког поретка. На трагу тога је индикативна изјава немачке канцеларке из 2010. године која говори о крају мултикултурализма у Немачкој, *као пројекту који је потпуно пропао и који нема перспективу* (Радио Слободна Европа 2010). Све више се увиђа да имигрантске заједнице и поред великих напора влада западних демократија, нису достигле пун ниво интегрисаности. Инсистирајући на што већој културној аутономији, имигрантске заједнице, све више (зло)употребљавају институције и слободе либералних поредака. С друге стране, домицијалне нације поникле на прокламованој отворености и космополитизму, све више се окреће ксенофобним идеологијама које нуде лака решења за комплексне проблеме.

Питање је да ли овај концепт либералне изградње нације, која прихвата све њене грађане, може бити примењив у источно–европским друштвима која су, услед историјских околности, остала заробљена у “негативном” етничком и уско схваћеном национализму. Критичари овај концепт сматрају утопистички камуфлираном формом космополитске демократије, која има изразито деструктивни потенцијал. Ова „вишеспратница демократије пати од бројних пукотина у конструкцији које прете да је уруше и пре него буде довршена“ (Деспотовић и Ђурић 2012, 48) Критичари би рекли да мањак легитимности овако конципираног поретка, не може се надоместити институционалним редизајнирањем

заснованим на принципима мултикултурализма, заштити мањинских права и идеји „глобалног грађанског друштва“ (Вилијамс 2001, 22 према Деспотовић и Ђурић 2012, 48).

УСПОН И СТАГНАЦИЈА ГЛОБАЛИЗМА

Глобализам, као идеолошка подврста либерализма (Симеуновић 2009, 91), који је према тврдњама појединих аутора (Деспотовић, Ђурић 2012, Симеуновић 2009) последично довео до десуверенизације националних држава, своје дубоко утемељење има у процесу преобликовања послератне Европе. Иако су интегративни процеси у Европи 50-тих година 20. века допринели пацифистичком и економски прогресивном тренду, то је уједно допринело постепеном опадању моћи и значају националних држава, уводећи неке нове политичке субјекте у међународним односима. То се није десило у тренутку, већ је ерозија суверенитета националних држава имала прогресиван ток, почев од *Париског уговора* из 1951. године и оснивања Заједнице за угаљ и челик, преко Заједнице за атомску енергију (Еуроатом) и Европске економске заједнице основаних *Римским уговором* из 1957. године. На принципима супсидијарности и федерализма, почетком 90-тих, у јеку победе либералних вредности, Европска заједница, се трансформише у Европску Унију, са идејом: више заједничких вредности и институција, а мање партикуларних интереса. Од *Мастрихтског уговора* (потписан 1993. год.), процес растакања националног суверенитета добија енормне размере што доводи, у самој Унији, до још веће моћи наднационалних елемената.

У окриљу глобализације, процес десуверенизације националних држава је ишао под руку са процесом економске и националне девастације (Деспотовић и Ђурић 2012, 51). У том процесу, како сматрају поједини аутори, као легитимацијски основ су узете заштите људских права, док је стварни разлог била економска преминација крупног капитала. Посматрајући земље са врло оскудним како нормативним тако и стварним стандардима заштите људских права, увиђа се висок степен лицемерства од стране апологета глобализма. Пример за то су државе Блиског

истока, које ако покажу завидан ниво кооперативности, никада се неће наћи на удару западних влада. У репертоар *Новог светског поретка* улази и грађење нација (*nation building*) као одговор на изазвану нестабилност. „Ради се управо о супротном: нације се не граде, већ разграђују, разбијају на појединачне делове или сецкају“ (Elzesser 2009, 11 цитирано у: Деспотовић и Ђурић 2012, 52). Овако пластично објашњење глобалистичког интервенционизма довољно говори о самом процесу, који нема своје практично утемељење у вредносним начелима либералних демократија. Роберт Купер, саветник бившег британског премијера Тонија Блера (*Tony Blair*), у својој књизи *The Breaking of Nations* потврђује ове сумње, сведочећи да је циљ глобализације заправо *рушење нација*. Применом двоструких стандарда и притискањем држава које покажу резистентност према глобалистичкој идеологији је био стандард понашања у међународним односима великих сила (Деспотовић и Ђурић 2012, 51). Испоставило се да су либерални мислиоци превидели разарајућу енергију крупног корпоративног капитала, и поред тога што су у свом нормативном начелу високо позиционирали индивидуалне слободе и права, као и идеју мултиетничности и мултикултуралности. Под плаштом заштите људских права, интервенционизам је за последицу имао распад мултиетничких нација и држава.

Са друге стране, чини се пренаглашеним, тврдити да националне државе у потпуности губе на суверенитету. Иако глобализација намеће глобалне финансијске корпорације и наднационалне организације као важне економске и политичке актере они никако не могу бити супститут и замена националној држави као примарном чиниоцу међународног поретка. Свакако су државе источне Европе и Балкана, за разлику од држава на Западу, у неповољнијем положају због геостратешких изазова, оскудних економских, војних и политичких ресурса и унутрашњих противуречности. Оне су у економским, политичким и безбедносним аспектима у доброј мери зависне од страних „спонзора“ чиме им се аутономност у деловању умањује. Међутим, како увиђа Матић, погрешно је тврдити да, чак и „мале“ државе и нације, губитком пуног капацитета аутономности одлучивања, губе свој национални

суверенитета. Национална сувереност представља формално-правну категорију апсолутне државне власти и независности на целој њеној територији. Са друге стране, аутономност је неформална, која се манифестује у релационом односу, и зависи од поступака које држава (не)спроводи под утицајем и притиском од стране друге државе или наднационалне организације (Matić 2005, 85). Нема сумње да националне државе на Истоку Европе и Балкану у свом деловању имају мањак аутономности, али ни у ком случају нису у потпуности изгубиле национални суверенитет.

Осим глобализацијских изазова са којима се суочавају пост-комунистичка друштва и земље Трећег света, временом су почели да се чују гласови негодовања и од *развлашћених нација* развијеног Запада, преваходно унутар Европске уније (ЕУ). Глобалистички и интегралистички концепта је своју отпорност показивао све док економска криза 2008. године није поткопала, што ће се у доброј мери убрзо показати, крхку друштвено-политичку парадигму Европске Уније. Свој врхунац „несолидности“ Европска Унија доживљава појавом мигрантске кризе, што доводи до бујања како десничарско-конзервативних политичких партија тако и левичарско-радикалних покрета широм Европе. Тренд незадовољства не ограничава се само на простро Европске уније већ постаје глобални феномен.

Назнаке промена у политичком дискурсу Европе почињу већ средином 2000-тих, када на политичку сцену ступају конзервативни евроскептици попут Вацлава Клауса (*Václav Klaus*) и Милоша Земана (*Miloš Zeman*) у Чешкој, као и Виктора Орбана (*Viktor Orbán*) у Мађарској. Деловање Вишеградске групе¹, која окупља четири централно-европске државе (Мађарску, Словачку, Чешку и Пољску), представља еклатантан пример *побуне против унифицираног европског политичког деловања*. Одбијањем да прихвате јединствено европско решење мигрантске кризе, само потврђује решеност тих земаља да партикуларни интереси националних држава

1 Вишеградска група је основана у мађарском граду Вишеграду фебруара 1991. Године на састанку Вацлава Хавела, председника Републике Чехословачке, Лех Валенсе, председника Републике Пољске и премијера Републике Мађарске, Јозефа Антала. Вишеградска група представља вид неинституционализоване сарадње у многим областима између земаља централне Европе.

морају бити уважени. Ове пукотине у јединственој европској политици, су одраз нових, много дубљих трендова. Политички продори аутократских владара, попут, Владимира Путина (*Владимир Владимирович Путин*) и Реџепа Таипа Ердогана (*Recep Tayyip Erdoğan*), наилазе на симпатије у земљама са традиционално либералним вредносним оријентацијама. Ветар популизма који захвата Запад, у себи садржи отклон према нео-либерализму, глобализму, мултикултурализму и корпоративном капиталу, инсистирајући на повратку идеји нације и националне државе. Показало се да етаблиране елите западних либералних демократија, осим осуде таквог тренда, немају адекватан одговор на све бројније изазове са којима се суочавају.

Појава и вртоглави политички успеси антисистемских политичких партија и покрета додатно говоре у прилог организационе и идентитетске кризе на европском политичком пољу. Покрети попут СИРИЗЕ (*SΥΡΙΖΑ*) (коалиција радикалне левице) у Грчкој, ПОДЕМОС-а (*PODEMOS*) у Шпанији, Покрета 5 звезда (*Movimento 5 Stelle*) у Италији, Алтернативе за Немачку (*Alternative für Deutschland, AfD*), Северне лиге за независност Паданије- Северна лига (*Lega Nord*) у Италији, Шведских демократа (*Sverigedemokraterna, SD*), ЈУКИП (*UKIP- UK Independence Party*) у Великој Британији, Националног фронта у Француској, су врло различити политички пројекти, чија се идеолошка лепеза креће од радикално анархо-левичарких преко либертаријанско-конзервативних до екстремно националистичких програма. Појава и успеси оваквих политичких покрета је, између осталог и последица аутистичности *mainstream* политичких партија у Европи и инсистирања на интегралистичким, глобалистичким, либералним и мултикултуралним концепцијама Европске уније, које су почеле да показују немоћ пред бројним изазовима. Повећана социјална стратификација, неравномеран распоред друштвеног богатства, ксенофобија и отпор према имигрантским групама, али и економском естаблишменту и политичким елитама представљају неке од разлога нагомиланог незадовољства.

И поред различитих политичких решења која су нудили популистички покрети, чини се да је тачка сагласности:

повратак концепту *ресуверенизације нације и државе*. Покрети који су настали у различитим временским моментима и израсли из различитих друштвено-политичких разлога и побуда, ни идеолошки ни вредносно не деле много тога заједничког. Међутим, оно што их суштински спаја је побуна против унионистичког, једнообразног, бирократизованог концепта друштвено-политичке организације. Прецизније, оно што их не разликује је захтев за ресуверенизацијом нације и националне државе, било схваћено у левичарском или националистичком идеолошком дискурсу. *Вратити народу сувереност да сам одлучује о својој политичкој судбини* је „камен међаш“ ових антисистемских покрета.

Победа, антиестаблишмент кандидата на америчким председничким изборима 2016. године, Доналда Трампа (*Donald Trump*), који прокламује крилатицу „Америка на првом месту“ (*America First Foreign Policy*), додатно потврђује тезу о кризи глобалистичког концепта и повратку идеји суверених националних држава и нација уз захтеве за повратак протекционистичке економије, уз умањење значаја наднационалних политичких и безбедносних организација. Сама чињеница да се Трамп појавио као промотер антиглобализма, имајући у виду да он сам припада моћном финансијском естаблишменту и да је управо на фону глобализације стекао огромно богатство, довољно говори о свој конфузности глобалних друштвених прилика. С друге стране, бранитељи унионистичког концепата у Европи, покушавају да наметну дискурс што већег степена интегрисаности, тражећи одговор, не у мањој и разједињеној Европи, већ у Европи која иде у правцу федерализације. Неслагање око идеје стварања оружаних снага ЕУ, круће заједничке спољне политике, веће контроле спољних граница, заједничког решавање мигрантске кризе, говори о различитим перспективама подељених политичких елита унутар Европске уније. Осим различитих перспектива организације политичких заједница, чини се да се суштински узрок поделе иземеђу глобалиста и суверениста огледају у супротстављеним ставовима у односу на дефинисање нације. Нација, схваћена у колективистичком смислу, са својим разорним национализмом, за глобалисте представља анахрон

и потенцијално разарајући концепт. С друге стране, нација као скуп индивидуалних слободних грађана претстављала би прихватљиву и прогресивну парадигму. Глобалистички став који садржи вредносно неспорну визуру, је за последицу имао управо онај разарајући ефекат за националну државу, али и за нацију схваћену као заједницу *митологизоване прошлости и светле будућности*.

Земљотрес политичког редефинисања који се дешава унутар Европске уније, је потврдио сву крхкост и нестабилност постојећег (глобалистичког) европског пројекта. Криза која је захватила простор Европе у суштини је манифестовала сву експлозивну снагу нације и националних сентимената, који су, чини се дубоко укореењени у свест европских народа. Гибања у старим демократијама попут Велике Британије нарочито након БРЕГЗИТА (*BREXIT*), која је једва „преживела“ шкотски референдум, перманентна политичка криза у Француској, Белгији, Грчкој, Шпанији, изазива зебњу код глобалиста да концепт интегрисане, мултикултуранле и глобализоване Европе неће још дуго потрајати.

ПОСЛЕДИЦЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ У ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ И НА БАЛКАНУ

У поређењу са Западном Европом, глобализација, са својим нео-либералним политичким изразом, је имала додатне, негативне, па чак и разарајуће ефекте на политичке заједнице Источне Европе и Балкана. Убрзана експанзија и ширење глобализма везује се за пад Берлинског зида, чиме се успоставља, на глобалном нивоу, *нови светски поредак*². Глобализацијски тренд ширења *меке моћи* западних демократија своју изражајну снагу налази у идеји одумирања националних суверенитета уступајући место *ширим структурама новог светског поретка, посебно глобалног капитализма*. „Како Ноам Чомски тврди, ми имамо јанкијевски (или англо-саксонски) доминирајући светски поредак који само служи америчком или британском капиталу“ (Вилијамс 2001, 24-25 цитирано у Деспотовић и Ђурић 2012,49). Осим

2 Опширније у: Симеуновић, Драган. 1994. *Нови светски поредак и национална држава*. Београд: Ферко

тога, глобална друштвено–политичка трансформација се није десила у једном моменту, остављајући као последицу „вакум простор“ у међународном поретку, без јасних правила игре, са огромним потенцијалом за оружане конфликте унутар национално хетерогених политичких заједница. Управо то се догодило пост–комунистичким федерацијама из којих настају нове националне државе у којима је дошло до конверзије једне, комунистичке, у другу националистичку идеологију што, у сврху геополитичких интереса, бива прихваћено и од стране „Западних спонзора“ (Симеуновић 2002, 115).

Разорне економске последице које је глобализација имала на пост–комунистичком простору потврђује повећана разлика између богатог Запада и сиромашног Истока, као и енормна социјална стратификација која је продубила економски јаз и унутар политичких заједница. Сва трагичност се огледа у томе да „негде после пада Берлинског зида 1989. године, глобализација није постала само светски већ и тоталитаран процес, који је створио одговарајућу идеологију: глобализам. Његов катехизам може се сажети у неколико реченица: свет је тотално тржиште; све се може купити; свако се може купити; бог овог света је новац; не треба да имаш других богова сем њега; бити изван тржишта је грех, а без новца се стиже у пакао“ (Елзесер 2009, 6 цитирано у Деспотовић и Ђурић 2012, 44). Истакнути либерални мислилац Ричард Белами (*Richard Bellamy*) у свом делу *Liberalism and Modern Society* истиче велико разочарање глобализацијом. „Он сматра да је сада сасвим јасно видљиво стање либералне идеолошке трансформације, конкретније мутације „од идеологије до мета идеологије“ као израз и поуздану индикацију *политичких и теоретских банкрота либерализма*“ (Деспотовић и Ђурић 2012, 44).

Паралелно са тим, глобализација је наметала конверзију националних идентитета концептом *мултикултурног грађанства* (Деспотовић и Ђурић 2012, 47), који је отварао простор за афирмацију мањинских идентитета са тенденцијом стварања, не само културне, већ и територијалне аутономије. Оно што представља посебан изазов за пост–комунистичка друштва, поред бројних „корнтроверзи“ коју са собом носи глобализација, је унутрашња (не)стабилност политичких

поредака, где своје корене вуче још од времена настанка националних држава и нација. Проблем на простору Источне Европе и Балкана представља и другачији принцип изградње нације. Како истиче Фридрих Мајнеке (*Friedrich Meinecke*), национализам је на Западу Европе довео до *национализације државе*, док је на Истоку Европе и простору Балкана дошло до *етатизирања нације* (Podunavac 2007, 91). Док је на Западу било могуће изградити нацију на *инклузивном принципима грађанства*, дотле је припадност нацији на Истоку Европе и Балкану био *ексклузивитет заснован за етничком пореклу*. За разлику од грађанских нација, које су конституисане у земљама Западна, на Истоку Европе, а посебно на Балкану, су нације конституисане на етничком принципу. Поједини теоретичари тврде да је национализам на Западу, за разлику од Истока Европе, успео да се преобликује у *демократску вредност прожету патриотизмом* (Greenfeld 1992; Ignatieff 1994). Калдор (*Kaldor Mary*) запажа да је национализам присутан на периферији Европе, закључујући да је „космополитизам проширен на Западу, а једва присутан на Истоку и Југу“ (Kaldor 1996, 56 цитирано у Матић 2005, 88). Међутим, теза да је национализам само својствен источним народима, је у најмању руку неутемељена. Чини се, да исправно закључује Матић: „тврдити да је национализам својство других или да се повлачи са свјетске сцене чини нам се, у најмању руку, чудним“ (Матић 2005, 88), имајући у виду на који начин етаблиране западне нације и демократије, попут Сједињених Америчких Држава и Велике Британије, уз очигледни пораст десног екстремизма и антиимигрантских осећања, штите своје националне интересе користећи чак и оружану силу (Исто, 88).

Иако је национализам свеprisутна, глобална идеолошка парадигма, неоспорно је да је на Истоку Европе и Балкану имао деструктивни потенцијал и реализацију, за разлику од Запада где се институционално каналисао и обуздавао. Поред „вестренизације, као процеса наметања западних вредности“ (Симеуновић 2009, 92) и промене идентитетске парадигме бројних нација, у државама насталим након урушавања комунизма, долази до експлозије етно-национализама, у једном делу и као одговор таквог глобалног концепта. Како

запажа Симеуновић, најбитнија „вредност“ националистичке идеологије је способност „да изазове транзицију интерних друштвених тензија на спољни план, односно на терен екстерних националних комуникација и, нарочито у томе што се националистичком идеологијом може веома брзо и манипулативно лако изградити осећање реалне угрожености сопствене нације независно од реалне утемељености тог обећања“ (Симеуновић 2002, 115). Нарастање национализма која се десила у већини пост-комунистичким друштвима уз аспирације бројних мањинских етничких заједница ка конституисању сопствених националних идентитета и држава, симултано се одвијао процес умањења политичке и економске аутономности и у одређеној мери десуверенизације већ постојећих националних држава. Подстакнуте од стране либералне мисли, нове нација мотивисане агресивним национализмом у циљу изградње сопствене државе доводе до дезинтегришућих процеса у многим вишенационалним државама. Као последице таквих тенденција, имали смо промену геополитичког и територијалног кода одређених простора, када националне државе бивају објекат геополитичке утакмице великих сила (Деспотовић и Ђурић 2012, 44-45). Кључни изазови проузроковани су чињеницом да разградњом мултиетничких федерација народи који су били конституенти сложених држава, губе конститутивни статус и постају националне мањине у новонасталим државама. Новонастали мањински положај генерише етнички расцеп и дистанцу која иде на руку националистичком дискурсу. Управо на осећањима ирационалне угрожености, суживот у многим мултиетничким друштвима, а нарочито на простору Југославије убрзо се испоставио немогућим. „На културним, националним и конфесионалним поделама и сећању – историјској, колективној меморији, на наслеђе верских и националних сукоба и расцепа, њиховој политичкој мобилизацији (и инструментализацији), веома брзо су, посебно у мултикултурним и мултинационалним друштвима, формиран масовни политички покрети и партије” (Stojiljković 2011, 76). У процесу плурализације националне мањине и етничке групе не заобилазе тенденције националне хомогенизације, мобилизације и глорификације

националних сентимената, где кроз политичке преференције националне партије односе победу (Orlović 2008, 309). Политичке елите врше конверзију социјалистичке идеологије у националистичку, која је покренула мобилизацијску снагу народних маса, са циљем стварања нове националне државе. Та националистичка парадигма, након више од двадесетпет година од краја оружаних сукоба, недозвољава доскорашњим „братским народима“ да успоставе добросуседске односе.

Након сукоба већина ових држава улази у фазу убрзане глобализације кроз форму демократске трансформације која на први поглед има еманципацијски и интегративни потенцијал. Нови међународни поредак, подразумевао је прихватање либерално - демократских принципа у политичким заједницама које су се одликовале високим степеном националне, религијске, језичке и културолошке фрагментираности, са дубоким социо-економским расцепима, уз оскудан демократски потенцијал (традицију) и не тако завидну политичку културу. Неспособност тих политичких заједница да апсорбују тековине либерализма, имао је прилично негативне последице за те заједнице.

Имајући ово у виду, индикативне су потешкоће са којима се суочавају новонастале државе на простору бивше Југославије. Наиме, након крвавог распада Југославије тежње нових нација за стварањем сопствених националних држава на простору са израженом националном хетерогеношћу отвориле су питање моделирања политичког система који ће уважити националну, верску и културолошку плуралност тих заједница. Крхки демократски пореци нарочито у национално хетерогеним државама Западног Балкана угрожени су пре свега дубоким друштвеним и политичким расцепима и непостојањем базичног консензуса о стратешким националним питањима. Ова друштва су захваћена, честим антисистемским политичким потресима, високом друштвеном и политичком фрагментисаношћу, одсуством друштвеног дијалога, перманентним протестима и превратима, оптужбама за мајоризацију мањинских народа, изразитим неповерењем у институције, хроничном економском кризом, хапшењима и судским процесуирањима политичких противника, реинтерпретацијом историје, митологизацијом и стварањем

новог идентитета и *идентитетског мита*. У таквом друштвеном контексту очигледно је да пост-југословенска друштва, нису способна за инаугурацију нових политичких концепција, попут *уставног патриотизма* (Јурген Хабермас) јер етнификовани „највиши правни акт промовише само једну супстантивну концепцију добра“ (Јовановић 2004, 247). Идеја мултикултурализма никада није озбиљније заживела као могућност превазилажења високе подељености у пост-југословенским државама. Постојање минималног консензуса око базичних вредности, које су ослобођење партикуларних етничких компоненти и идентификација, како на нормативном тако и на симболичком плану, претстављало би минимум сагласности унутар национално фрагментисаних политичких заједница. Пошто то није случај у пост-југословенским државама, решење се нашло с једне стране у (ре)изградњи етно-националних држава (Србија, Хрватска, Словенија) које су релативно национално хомогене уз прокламацију мањинских права, а са друге стране у конституционалном (ре)дизајнирању изразито подељених политичких заједница (Босна и Херцеговина, Македонија) увођењем елемената консоцијативности.³ И поред тога, чини се да „будућност малих вишенационалних заједница очигледно је све неизвеснија, упркос декларативном заклинању глобалистичких елита на концепту тзв. *мултикултурног грађанства*“ (Деспотовић и Ђурић 2012, 47). Ако се има у виду да је пост-југословенски простор историјски представљао полигон за геополитичке утакмице великих сила онда се будућност овог простора чини још песимистичнија.

3 Увидело се да класични демократски модели у етно - културно сегментираним пост - југословенским друштвима, који су базирани на националном, религијском и културолошком нивоу, не дају жељену стабилност и мир. Заговорници консоцијативног модела су истicali да „леgitимацијски дефицит већинског модела (демократије прим. аутора) у етнички хетерогеним, подељеним друштвима може, у својим крајњим последицама, да доведе до крвавог растакања политичке заједнице или до обнове насиља уколико се ради о пост-конфликтним друштвима“ Beljinac, Nikola. 2012. „Konsocijativna demokratija u post- konfliktnim društvima“, *Politeia бр. 3*:199-208. doi: 10.5937/pol1203199B

Испоставило се да је консоцијативност која је уведена у Холандији, Швајцарској, Аустрији, Белгији, било оптимално решење, док је на Западном Балкану (БиХ, Македонија) имала половичне, а понекад и разарајуће ефекте.

ЗАКЉУЧАК

Теза о „крају нације“ садржана је у основама постмодернистичког приступа који говоре о доласку пост-националног доба и деконструкцији нације. Имајући у виду „да је ирационализам увек кључна основа национализма“ (Симеуновић 2002, 115) који као покретачка снага „доводи најпре до духовне хомогенизације нације“ (Исто, 115), национализам ће још дуго показивати своју виталност и постојаност. Свој експлинацијски израз национализам ће увек проналазити у националној држави.

Ако је тренд умањење аутономности у одлучивању и у одређеној мери десуверенизације националних држава била константа 20. века, онда је, имајући у виду све актуелне процесе, ресуверенизација националних држава перспектива 21. века. Актуелна гибања на глобалном нивоу и све већи захтеви за редефинисање постојећег међународног поретка говоре у прилог тези да ће процес ресуверенизације националних држава бити тенденција у будућности. Глобализација, која је човечанству, несумњиво, донела прогрес незабележен у светској историји, показала је све своје негативне последице, оличене у изразитом социјалном раслојавању, на мањину екстремно богатих и већину екстремно сиромашних нација и држава. Истовремено је глобализација донела преобликовање традиционалних институција либералне демократије, развлашћивању нација, доминацији наднационалних организација и корпоративног капитала.

Паралелно са развојем глобалистичке идеологије, развијао се концепт мултикултурализма који је, како се испоставило, претстављао страно тело у утроби западно либералне политичке заједнице. Нестабилност тог концепта је само убрзао процес повратка идеји *једна нација- једна држава*, истовремено нерешавајући латентни сукоб између домицијалних и имигрантских нација.

Отежани процес трансформације пост-социјалистичких и пост-конфликтних друштава, додатно је закомпликован изразитом националном, културном, религијском фрагментираношћу тих политичких заједница. Модели

класичне либералне демократије нису дали жељене резултате па је покушаје консоцијативног експериментисања показао сву комплексност таквих политичких заједница.

Питање која ће нас још дуго преокупирати је: да ли је национализам наша судбина? Ако се има у виду да национализам који, у складу с битним ставовима класичне немачке филозофије, представља “анти-дух”, није и не би требао бити судбина људи, јер својом затвореношћу и посебношћу битно негира космополитски “дух” као оно опште, заједничко и повезујуће. Међутим, ни раст космополитизма, као ни све већа глобална повезаност и међузависност политичких заједница, вероватно неће довести до опадања национализма. Чини се да ће национализам као и национална држава преживети све тенденције наднационалне надградње, али и разне облике пан-национализма, које опет у својој основи траже тачку ослонца у виду културолошких парадигми. Ипак, за разлику од Запада коме полази за руком да, и поред свих гихања, у приличној мери интегрише и пацификује етно-културне заједнице, земље Источне Европе и Балкана, ако се не ухвате у коштац са истим и почну га решавати, могу остати трајно заробљене у својим нестабилним политичким заједницама. То ће представљати велики изазов за ове просторе, пре свега због “племенских” идентификација које се нису трансформисале у осећања припадности демократској, грађанској нацији. Тај процес ће бити дуготрајан, због етничке неживљености проузроковане историјским околностима, а до тада ће национализам још дуго у тим крајевима “црпети своје сокове” из саме сржи ових заосталих племенских извора (Kangrga 2006).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Деспотовић Љубиша, и Живојин Ђурић. 2012. „Разградња националне државе: Национална држава у процесима денационализације, детериторијализације и десуверенизације.“ *Српска политичка мисао бр. 2*: 41-57. doi.org/10.22182/spm.3622012
- Јовановић, А. Миодраг. 2004. *Колективна права у мултикултурним заједницама*. Београд: Службени гласник.
- Радио Слободна Европа. 2010. „Крах мултикултурализма у Немачкој.“ 22. октобар 2010. https://www.slobodnaevropa.org/a/svet_nemacka_multikulturalizam/2197938.html
- Симеуновић, Драган. 2002. *Теорија политике-ридер II део*. Београд: Удружење „Наука и друштво“.
- Становчић, Војислав. 2008. „Појам националне мањине и третирање индивидуалних и колективних права“, У *Годишњак ФПН*, Београд: Факултет политичких наука.
- Arendt Hannah, prikaz knjige *J.T. Delosa, La Nation*, Montreal, 1944, prvi put objavljeno u *The Review of Politics* VIII/1, 1946
- Beljinac, Nikola. 2012. „Konsocijativna demokratija u post- konfliktnim društvima“, *Politeia бр. 3*:199-208. doi: 10.5937/pol1203199B
- Greenfeld, Liah. 1992. *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press
- Ignatieff, Michael. 1994. *Blood and Belonging*. London: Vintage
- Kangrga, Milan. 2006. "Filozofski razgovori s Kangrgom", *H-Alter*. Последњи приступ 09. октобар 2020. <http://www.h-alter.org/tekst/filozofski-razgovor-s-kangrgom,-2.-dio/778>
- Kimlika, Vil , Magda Opalski. 2002. *Može li se izvoziti liberalni pluralizam?: Zapadna politička teorija i etnički odnosi u Istočnoj Evropi*. Београд: Београдски центар за људска права.
- Lajphart, Arendt. 2003. *Modeli demokratije*. Београд: Службени list SCG i Podgorica: CID

- Matić, Davorka. 2005. „Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?“ *Socijalna ekologija*, vol. 14 no. 1-2:75-92.
- Mill, John Stuart. 1989. „Razmatranja o predstavničkoj vladavini“, u : *Izborni politički spisi*, (drugi svezak). Zagreb: Informator, FPN
- Orlović, Slaviša. 2008. *Partijski sistem Srbije između demokratije i partokratije*, Beograd: Službeni glasnik.
- Podunavac, Milan. 2007. „Izgradnja moderne države i nacije: Balkanska perspektiva“, u *Godišnjak 2007. Broj 1*, 82-98. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Smit, Antoni D. 1998. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX veka.
- Stojiljković, Zoran. 2011. „Socijalni rascepi i polje politike.“ U *Partije i izbori u Srbiji – 20 godina*, prir. Orlović Slaviša, 71-104. Beograd: Fakultet političkih nauka Centar za demokratiju, Fridrih Ebert Stiftung.

Jasmin Hodzic

NATION AND NATIONAL STATE IN THE CONTEXT OF GLOBALISM AND MULTICULTURALISM

Resume

Bearing in mind that globalization and multiculturalism are the most serious challengers to the nation state, the paper examines their impact on the erosion of the nation state and the transformation of existing patterns of socio - political organization. At the same time, globalization in Western Europe has contributed to the acceleration of integralist processes, the weakening of the nation state and, due to the change in the socio-demographic social structure, the introduction of multiculturalism as an optimal model of coexistence with immigrant groups. It turned out that multiculturalism did not come to life and that it represented a foreign body in the Western liberal political community. With the strengthening of left and right populism, Europe enters the process of reshaping the existing socio - political paradigm and turns to the idea of resovereignization of nation states, rejecting the concept of globalism and multiculturalism. On the other hand, in Eastern Europe, after the collapse of the socialist federations, a simultaneous process of socio - political and institutional transformation of nation states took place. And if nationalism is a ever-present, global ideological paradigm, it is indisputable that it had destructive potential and realization in Eastern Europe and the Balkans, unlike in the West, where it was institutionally channeled and controled. If the trend of diminishing autonomy in decision-making and to a certain extent de-sovereignization of nation-states was a constant of the 20th century, then, having in mind all current processes, re-sovereignization of nation-states is a 21st century perspective. Current trends at the global level and growing demands for redefining the existing international order speak in favor of the thesis that the process of resovereignization of nation states will be a tendency in the future.

Keywords: globalism, multiculturalism, nation state, state sovereignty, resovereignization.

* Овај рад је примљен 10. септембра 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. децембра 2021. године.